

Verder met verleden

Archeologische beleidskaart gemeente Helmond 2017

Inhoud

1. Inleiding
2. Terugblik
3. Helmonds' bodem gewaardeerd
4. Archeologie is maatwerk

Bijlagen:

- a. Archeologische beleidskaart 2017
- b. Tabel met onderbouwing gebieden archeologische beleidskaart 2017
- c. Archeologische Waardenkaart 25-11-2008 met toelichting

1. Inleiding

Ons bodemarchief bevat overleveringen uit het verleden en lijkt onveranderlijk. Toch blijkt het een dynamisch gegeven. Dankzij verworven kennis en aangepaste vraagstellingen veranderen inzichten met betrekking tot het archeologisch erfgoed. Telkens moet afgewogen worden wat een ingreep in de bodem betekent en wat we willen behouden of willen los laten voor ontwikkeling. Sinds de invoering van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg (Wamz) in 2007 is de verantwoordelijkheid voor het archeologische erfgoed overgeheveld vanuit de rijksoverheid naar de gemeentelijke overheden. De gemeente, die namens de samenleving en als bevoegde overheid verantwoordelijk is voor het eigen erfgoed, neemt sinds die tijd de besluiten.

De archeologische waardenkaart van Helmond die begin 2009, gezamenlijk met het beleidsplan archeologie Eindhoven en Helmond 2008-2012, door het college en de gemeenteraad is vastgesteld, zijn sindsdien de documenten waarmee aanvragen voor omgevingsvergunning worden getoetst. De gemeente beslist in een vroeg stadium van de ontwikkeling hoe een initiatiefnemer met archeologische belangen moet omgaan.

De archeologische waardenkaart is toe aan vernieuwing. Enerzijds doordat archeologisch waardevolle gebieden de afgelopen jaren zijn onderzocht en daardoor geen bescherming meer nodig hebben, anderzijds doordat nieuwe inzichten en technieken het mogelijk maken om gebieden die van belang zijn voor archeologie en historie van Helmond gemotiveerd te verfijnen.

De resultaten van archeologisch onderzoek hebben nieuwe kennis gegenereerd over de prehistorie, protohistorie en middeleeuwse geschiedenis van de gemeente Helmond. Onder andere dankzij de belangrijke inhaalslag 'oude projecten', waarbij de achterstand in het verwerken van archeologische vondsten en -projecten in een catalogus zijn beschreven en vervolgens zijn samengevat in het boek *'Verwerkt Verleden. Helmond vanaf prehistorie tot nieuwe tijd'*.

2. Terugblik

Met ingang van de vernieuwde *Wet op de Archeologische Monumentenzorg* (Wamz) in september 2007, is de verantwoordelijkheid voor het archeologisch erfgoed overgeheveld vanuit de rijksoverheid (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, RCE) naar de gemeentelijke overheden. Het inzichtelijk maken, registreren en conserveren van kennis over het verleden van de gemeente, is hiermee een wettelijke taak geworden.

Deze regelgeving vormt een belangrijke reden om archeologische en historische locaties in de gemeente te registreren en te waarderen. Dit is nodig om vervolgens gemotiveerde beslissingen te nemen bij ingrepen in de bodem.

In navolging daarvan heeft de gemeente Helmond, gezamenlijk met de gemeente Eindhoven, in 2008 een beleidsplan archeologie opgesteld voor de periode 2008-2012. Voor Helmond werd het beleidsplan vergezeld van de Archeologische Waardenkaart Helmond, versie 25 november 2008. Hierop zijn de archeologische waarden benoemd, waarmee rekening gehouden dient te worden.

3. Helmonds' bodem gewaardeerd

Het grondgebied van Helmond heeft een ruim verleden. Op diverse plekken liggen overblijfselen in de bodem die bewijzen dat er vanaf de steentijden hier mensen verblijven en wonen. Die overblijfselen zijn van belang voor kennisontwikkeling over de prehistorie en geschiedenis van Helmond. Het zijn plekken waar in het verleden mensen woonden, werkten of begraven werden. Bekend zijn met het (eigen) verleden geeft identiteit.

Archeologische waardenkaart 2008

De waardevolle archeologische gebieden zijn sinds 2008 vastgelegd op kaart.

Met de kaart is in een vroeg stadium zichtbaar waar archeologische belangen in het geding komen bij een ontwikkeling, zodat initiatiefnemers er tijdig rekening mee kunnen houden.

De Archeologische Waardenkaart 2008 van de gemeente Helmond en het beleidsplan Archeologie Eindhoven en Helmond zijn op 13 januari 2009 vastgesteld door de gemeenteraad van Helmond (raadsbesluit 12).

De kaart kent een waardering van het grondgebied in vijf categorieën:

1. Gebied met lage of geen archeologische verwachting (wit),
2. Gebied met middelhoge archeologische verwachting (geel),
3. Gebied met hoge archeologische verwachting (oranje),
4. Gebied met archeologische waarde (rood),
5. Archeologisch monument (paars).

Uitgangspunten bij initiatieven in genoemde gebieden zijn:

- De gemeente Helmond hanteert een algemene vrijstelling voor bodemverstorende ingrepen tot een diepte van 0,5 m. onder maaiveld.
- De gemeente Helmond hanteert een algemene vrijstelling voor bodemverstorende ingrepen kleiner dan 100 m². Onderzoeksplicht geldt als deze grens wordt overgeschreden in gebieden met archeologische waarden en gebieden met een hoge archeologische verwachting.
- De gemeente Helmond hanteert een algemene vrijstelling voor bodemverstorende ingrepen kleiner dan 2500 m² bij gebieden met middelhoge archeologische verwachting. Onderzoeksplicht geldt als deze grens wordt overschreden.
- Bodemverstorende ingrepen zijn verboden bij archeologische monumenten.
- Geen onderzoeksplicht bij gebieden met lage of geen archeologische verwachting

Archeologische beleidskaart 2017

De kaart uit 2008 is toe aan vernieuwing.

Enerzijds omdat archeologisch waardevolle gebieden de afgelopen jaren zijn onderzocht en daardoor geen bescherming meer nodig hebben, anderzijds omdat nieuwe inzichten en technieken het mogelijk maken om gebieden die van belang zijn voor archeologie en historie van Helmond gemotiveerd te verfijnen.

De beleidsmatige archeologische relevantie is opgenomen in de nieuwe archeologische beleidskaart 2017. Deze vervangt, na vaststelling door de gemeenteraad, de Archeologische waardenkaart 25 november 2008.

De archeologische beleidskaart 2017 is vanaf dan een basis voor bestemmingsplannen en ruimtelijke ontwikkelingen. Deze kaart dient als beleidsmatig kader.

De Archeologische beleidskaart 2017 is tot stand gekomen met behulp van de volgende bronnen:

Ondergrond:

Huidige topografie
Actuele kadastrale ondergrond (GBKN)
Bodemkaart
Geomorfologische ondergrond
Geologische ondergrond
Grondwatertrappenkaart
Algemeen Hoogtebestand Nederland (AHN2)

Beleidskaarten:

Archeologische waardenkaart Helmond 2008
Gemeentelijke- en Rijksmonumenten
Bodemsaneringen en stortplaatsen van de Helmond
Ontgrondingen kaart Provincie Noord Brabant
Cultuurhistorische waardenkaart Provincie Noord-Brabant
Cultuurhistorische relictten ZO Noord-Brabant (studie De Bont)
Archis vondstmeldingen en onderzoeksmeldingenkaart RCE

Historische kaarten:

Plattegrond van Helmond door Van Deventer ca 1560
Plattegrond van Helmond door Guiciardini ca 1602
Kadastraal minuut omstreeks 1830
Meijerij van 'sHertogenbosch ca 1790 door H. Verhees
Historisch Topografische kaart van omstreeks 1845
Bonnekaarten, topografische kaart van omstreeks 1900
Stadsplattegrond Helmond van omstreeks 1935
Topografische kaart van omstreeks 1950
Topografische kaart van omstreeks 2000

En verder:

De resultaten van onderzoek en opgraving in de afgelopen jaren
De inhaalslag 'oude projecten' (wegwerken achterstand verwerking archeologische onderzoeken)

De archeologische beleidskaart hanteert dezelfde waardering als de archeologische waardenkaart uit 2008.

Op basis van opgedane ervaringen bij opgravingen is er geen reden om de criteria van verstoringsdiepte (0,5 m. min maaiveld) en verstoringsoppervlakte te wijzigen (hoge archeologische waarde 100 m², middelhoge archeologische waarde 2.500 m²). Bij opgravingsprojecten blijkt maatwerk (vooraf) en projectbegeleiding (tijdens uitvoering) belangrijk.

De waardering is zorgvuldig afgewogen en keuzes worden in een bijgaande tabel gemotiveerd en onderbouwd.

De kaart kent een waardering van het grondgebied in vijf categorieën:

1. Gebied met lage of geen archeologische verwachting.
2. Gebied met middelhoge archeologische verwachting

3. Gebied met hoge archeologische verwachting
4. Gebied met archeologische waarde

Hierna volgt een beschrijving van gewaardeerde gebieden.

1. Gebied met lage of geen archeologische verwachting (wit of groen)

Deze gebieden zijn gemotiveerd gedeselecteerd. Het zijn gebieden waarvan wordt aangenomen dat de aanwezigheid van behoudenswaardige archeologische resten gering is. Het zijn gebieden waar archeologische resten zodanig zijn aangetast dat zij niet meer voor wetenschappelijk onderzoek of bescherming in aanmerking komen. In deze gebieden kunnen ontwikkelingen plaats vinden zonder archeologisch vooronderzoek. Bij het verlenen van een omgevingsvergunning worden hier géén voorwaarden opgenomen die betrekking hebben op archeologisch (voor-)onderzoek.

Het zijn gebieden waar de bodem als gevolg van bodemsanering, waterbergingsbassins of ontgroning zodanig is verstoord dat eventuele archeologische resten als verloren beschouwd kunnen worden. Voorbeelden zijn onder andere de zandwinningsplas bij Berkendonk, waterbergingsbassins in Stiphout-Eenselaar, Helmond-Gulden Aa en bij de insteekhaven in het industriegebied Hoogeind aan de Lage Dijk. Ook bij vuilstortplaatsen is de bodem tot op grote diepte verstoord zoals bijvoorbeeld bij het industriegebied Zuid, in Stiphout bij de Ruwe Putten en de gesaneerde vuilstortplaats aan de Houtse Parallelweg in Mierlo-Hout.

Daarnaast zijn geen archeologische waarden meer aanwezig onder dichtbebouwde woonwijken vanaf de tachtiger jaren van de vorige eeuw (na circa 1980). Bij deze nieuwbouwwijken heeft vaak grootschalig grondverzet plaatsgevonden tijdens het uitgraven van bouwputten en kelders, riolerings- en kabelsleuven en de aanleg van waterpartijen. Voorbeelden zijn onder andere de woonwijken bij Helmond Noord, Ashorst, Houtse Beemd, en de uitbreidingen bij Brouwhuis, Rijpelberg en Dierdonk.

Ook gebieden waarvan door middel van nader (bureau-)onderzoek, proefsleuven of een vlakdekkende opgraving is vastgesteld dat er geen verder onderzoek hoeft plaats te vinden, of waarvan de archeologische waarden door middel van een opgraving ex-situ zijn veilig gesteld vallen binnen deze categorie. Voorbeelden zijn onder andere Brandevoort: Schutsboom, Oud Ven, Stepekolk, Hazenwinkel, Liverdonk en Businesspark, maar ook grote delen van de Stiphoutse bossen en Brouwhuis-Kapelakker. Deze zijn vrijgegeven voor ontwikkelingen na (inventariserend en waarderend) archeologisch onderzoek. Op de kaart zijn deze in groen aangegeven.

2. Gebied met middelhoge archeologische verwachting (geel)

Binnen deze gebieden wordt, op basis van landschappelijke ligging, bodemkundige opbouw, geomorfologie, historische informatie en/of eerdere archeologische vondstmeldingen een middelhoge concentratie archeologische sporen en vondsten verwacht. In deze gebieden is de verwachte dichtheid aan vindplaatsen beduidend lager dan in de gebieden met een hoge archeologische verwachting. Bij het verlenen van de omgevingsvergunning worden voorwaarden gesteld: is de ingreep groter dan 2500 m² én dieper dan 50 cm, dan moet er rekening worden gehouden met archeologisch onderzoek.

Voorbeelden zijn het vroegere heidelandschap in Brouwhuis, waar mogelijk grafheuvels of bewoningssporen uit de late prehistorie te vinden zijn, de steentijdvindplaatsen bij de vennen

in de Stiphoutse bossen, naast de Astense Aa bij Achterste Beersdonk of de akkers bij Lungendonk. Ook de akkers en omwalling bij het gehucht Rijpelberg behoren tot deze categorie. De (archeologische) aandacht voor beekdalen is het afgelopen toegenomen, waardoor de beekdalen van de Goorloop bij Eenselaar en de Gulden Aa meer gewaardeerd zijn dan op de archeologische waardenkaart van 2008.

3. Gebied met hoge archeologische verwachting (oranje)

Dit zijn gebieden waar op basis van landschappelijke ligging, bodemkundige opbouw, geomorfologie, historische informatie en/of eerdere archeologische vondstmeldingen een zekere en hoge concentratie archeologische sporen en vondsten wordt verwacht. Bij het verlenen van een omgevingsvergunning worden voorwaarden opgenomen die betrekking hebben op archeologische waarden. Is de ingreep groter dan 100 m² én dieper dan 50 cm, dan moet er voorafgaand aan de bodemingrepen nader archeologisch onderzoek plaats vinden. Voorafgaande aan een ontwikkeling dient door middel van een verkennend (proefsleuven-) onderzoek de ligging, aard, omvang en datering van archeologische sporen in kaart te worden gebracht. Afhankelijk daarvan kan besloten worden tot een vlakdekkende opgraving of behoud van archeologische sporen in de bodem.

Voorbeelden zijn het akkercomplex rond de Oude Toren in Stiphout, de hoge zandrug bij Eenselaar, het oude jachtgebied De Warande, een oud akkercomplex in de Bakelse Beemden, de akkers nabij het gehucht Rijpelberg, bij de Kapelakker in Brouwhuis en de omgeving bij Medevoort en het Coovels Bos in Mierlo-Hout.

4. Gebied met archeologische waarde (rood)

Van gebieden met archeologische waarde is vastgesteld dat zij op basis van landschappelijke ligging, bodemkundige opbouw, geomorfologie, historische informatie en/of eerdere archeologische vondstmeldingen een zekere en hoge concentratie archeologische sporen en vondsten bevatten. Bij het verlenen van een omgevingsvergunning worden voorwaarden opgenomen die betrekking hebben op deze archeologische waarden. Is de ingreep groter dan 100 m² én dieper dan 50 cm, dan moet er voorafgaand aan de bodemingrepen archeologisch onderzoek plaats vinden.

Voorbeelden zijn de historische stadskern van Helmond inclusief de vroegere stadsgrachten en wallen, de omgeving van de Haghe, waar de vroegste ontwikkelingen van de stad plaats vonden en de dorpskern van Stiphout. Ook de locaties van belangrijke gebouwen zijn in deze categorie opgenomen zoals de Oude toren van Stiphout, het Slot bij het Gasthuis in Stiphout, het Apostelhuis, de watermolens bij het stadscentrum en kasteel, Scheepstal en Stipdonk, het Slot Bruheze, en het klein slotje in Brouwhuis.

5. Archeologisch monument (paars)

Archeologische monumenten zijn van grote historische waarde voor de gemeente. Alle bodemingrepen zijn vergunning-plichtig. Er is geen vrijstellingsgrens. Bij het verlenen van een omgevingsvergunning worden voorwaarden opgenomen voor archeologisch onderzoek. De gemeente Helmond heeft één archeologisch monument: het terrein van de voormalige abdij van Binderen. Op deze plaats heeft vanaf 1244 tot 1648 een belangrijk klooster voor adellijke vrouwen gestaan. Vanaf 1699 tot 1776 werd het gebouw door diverse adellijke families bewoond als landhuis, waaronder de dochter van de Amsterdamse zeeheld Maarten Tromp.

Archeologische waarden in omliggende gemeenten

De archeologische beleidskaart is vergeleken met de archeologische kaarten van de aangrenzende gemeenten.

Wanneer zich een grensoverschrijdend project aandient is het zaak om met de betreffende gemeente op detail af te stemmen wat dit voor de archeologische waarden betekent.

Omgevingswet

De invoering van de erfgoedwet (2017) en straks de omgevingswet (2019) maken het inventariseren en waarderen van cultuurhistorische landschapselementen, monumenten en archeologische gebieden noodzakelijk.

De verzamelde gegevens die als onderlegger zijn gebruikt voor de archeologische beleidskaart 2017 zijn verwerkt en samengevat in een concept-erfgoedkaart die hier als bijlage is bijgevoegd. Deze kaart bevat archeologische, historische bebouwing en cultuurhistorisch relevante landschappelijke elementen. Deze kaart dient aangevuld worden met andere cultuurhistorisch relevante informatie (monumenten, historische structuren, landinrichting, etc.). Een noodzakelijke bouwsteen voor de nog op te stellen omgevingsvisie in het kader van de Omgevingswet.

4. Archeologie is maatwerk

In de Wet op de Archeologische Monumentenzorg is vastgesteld dat de lokale overheid ervoor moet zorgen dat de archeologische waarden en verwachtingen zijn verankerd in bestemmingsplannen. De archeologische beleidskaart vormt op dit onderdeel de basis voor de bestemmingsplannen.

De archeologische beleidskaart is een product van bureauonderzoek.

Op het moment dat een initiatiefnemer plannen heeft voor een bodemverstorende ingreep in een gebied met archeologische waarde of verwachting, zal door het bevoegd gezag, de gemeente, nader bekeken worden of en wat voor nader onderzoek nodig is. Archeologisch onderzoek dient uitgevoerd te worden volgens de richtlijnen van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie. De wetgeving gaat uit van het principe dat de verstoorder, degene die de bodemingreep uit voert of daartoe de opdracht verstrekt, betaalt.

Archeologisch onderzoek is te verdelen in een aantal stappen, in toenemende mate van intensiteit:

- Archeologisch bureauonderzoek (BO)
- Archeologische waarneming (AW)
- Archeologisch booronderzoek (IVO-o)
- Archeologisch proefsleuvenonderzoek (IVO-p)
- Vlakdekkende opgraving (DO)

In overleg met de initiatiefnemer wordt zorgvuldig bekeken welke stappen gezet moeten worden.

Voorafgaand aan het archeologisch onderzoek wordt een Programma van Eisen (PvE) gemaakt, met daarin de aanleiding, voorwaarden en onderzoeksvragen voor het betreffende project. Het PvE wordt beoordeeld door de Monumentencommissie en vervolgens goedgekeurd door de bevoegde overheid. De verschillende stappen resulteren in een rapportage van de werkzaamheden en een advies voor eventueel vervolgonderzoek. De afgelopen jaren blijken vruchtbaar wanneer het om maatwerk gaat bij projecten waarbij archeologische belangen spelen.

Voor de uitvoering van archeologisch onderzoek moeten gecertificeerde bedrijven ingezet worden. Daar waar mogelijk wordt lokale deskundigheid en een netwerk aan vrijwilligers (Historische verenigingen Helmond en Archeologische Vereniging Kempen- en Peelland) ingezet om te ondersteunen. Dit alles onder toezicht en begeleiding van de archeoloog van Helmond.

Op deze manier kan adequaat worden gereageerd op initiatieven en ontwikkelingen.